

YASHIL IQTISODIYOT: XXI ASRDA BARQAROR RIVOJLANISH YO'LI SIFATIDA

Bobomurodov Maxmud Erkin o'g'li¹

¹ Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti

Menedjment fakulteti BBA54 guruhi 1-kurs talabasi

Kuchkarov Azizbek Nazim o'g'li¹

¹ Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti

Menedjment fakulteti BBA54 guruhi 1-kurs talabasi

Suvpo'latov Ozodbek¹

¹ Ilmiy rahbar: Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti

Iqtisodiyot nazariyasi kafedrasi asisstenti

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received:21.05.2025

Revised: 22.05.2025

Accepted:23.05.2025

KALIT SO'ZLAR:

Yashil iqtisodiyot,
barqaror rivojlanish,
ekologik muhofaza, qayta
tiklanuvchi energiya,
resurslardan samarali
foydalanish, past karbonli
rivojlanish, O'zbekiston,
iqlim o'zgarishi, ekologik
innovatsiyalar

Ushbu maqolada 21-asrda barqaror rivojlanishga erishishning muhim yo'li sifatida yashil iqtisodiyot konsepsiyasi tahlil qilinadi. Maqolada yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari — past karbonli rivojlanish, tabiiy resurslardan samarali foydalanish, atrof-muhitni muhofaza qilish va ijtimoiy adolat kabi yo'nalishlar yoritiladi. Xalqaro tajriba va O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni joriy etish bo'yicha amalga oshirilayotgan strategiyalar tahlil qilinadi. Shuningdek, an'anaviy iqtisodiy modeldan ekologik barqaror va zamonaviy iqtisodiy tizimga o'tish zarurati asoslab beriladi.

KIRISH. Bugungi kunda butun dunyo miqyosida iqlim o'zgarishi, atrof-muhitning ifloslanishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi va tabiiy resurslarning kamayib borishi kabi global ekologik muammolar dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Ushbu jarayonlar nafaqat tabiatga, balki inson salomatligiga, iqtisodiy taraqqiyotga va jamiyatning

barqaror rivojlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. An'anaviy iqtisodiy model — ya'ni resurslarga tayanib, ortiqcha iste'mol qilishga asoslangan iqtisodiyot — bugungi kunda o'zini oqlamay qolmoqda. Shu bois, jahon hamjamiyati yangi iqtisodiy model — yashil iqtisodiyot konsepsiyasini ilgari surmoqda. Yashil iqtisodiyot — bu iqtisodiy o'sish va ijtimoiy farovonlikni saqlab qolgan holda, ekologik xavfsizlikni ta'minlovchi, tabiatga zarar yetkazmasdan resurslardan oqilona foydalanishni nazarda tutuvchi iqtisodiy tizimdir. Bu modelda energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, ekologik toza texnologiyalarni joriy qilish kabi ustuvor yo'nalishlar asosiy o'rinda turadi.

Yashil iqtisodiyot nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilish, balki yangi ish o'rinlarini yaratish, aholi salomatligini yaxshilash, iqtisodiy raqobatbardoshlikni oshirish va uzoq muddatli barqaror taraqqiyotga erishish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Ayniqsa, tabiiy resurslarga boy va iqlimiy o'zgarishlarga sezgir bo'lgan O'zbekiston uchun bu modelning joriy qilinishi muhim strategik ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan, yashil iqtisodiyot bugungi davrda nafaqat ekologik, balki iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan ham muhim strategik yo'nalish hisoblanadi. Bu modelda ishlab chiqarish va iste'mol jarayonlari atrof-muhitga zarar yetkazmasdan tashkil etiladi, ekologik toza texnologiyalar asosiy vosita sifatida qaraladi. Ayniqsa, iqlim o'zgarishi global darajada xavf tug'dirayotgan bir paytda yashil iqtisodiyotga o'tish insoniyatning barqaror kelajagi uchun yagona to'g'ri yo'l sifatida e'tirof etilmoqda.

METHODS (METODOLOGIYA)

Yashil iqtisodiyotning joriy etilishi faqat rivojlangan mamlakatlar uchun emas, balki rivojlanayotgan davlatlar, jumladan, O'zbekiston uchun ham nihoyatda dolzarbdir. O'zbekiston geografik va ekologik xususiyatlari tufayli iqlim o'zgarishlarining salbiy oqibatlariga sezuvchan hududlardan biri hisoblanadi. Shu sababli, ekologik xavfsizlikni ta'minlash, tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, chiqindilarni kamaytirish va qayta tiklanuvchi energiyadan foydalanish borasidagi islohotlar mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — yashil iqtisodiyot tushunchasini ilmiy jihatdan yoritish, uning tamoyillari va afzalliklarini ochib berish, xalqaro tajribalarni tahlil qilish hamda O'zbekiston misolida yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonini tahlil qilishdan iborat. Shu bilan birga, mamlakatda ushbu sohada erishilgan yutuqlar va mavjud muammolar ham ko'rib chiqiladi. Maqola yakunida yashil iqtisodiyotning istiqbollari yuzasidan xulosalar beriladi va takliflar ilgari suriladi.

Yashil iqtisodiyot — bu atrof-muhitga salbiy ta'sirni minimallashtirish, energiya va resurslardan oqilona foydalanish, hamda ijtimoiy adolatni ta'minlovchi iqtisodiy modeldir. BMT Atrof-muhit dasturiga (UNEP) ko'ra, yashil iqtisodiyot "inson farovonligi va ijtimoiy tenglikni oshiruvchi, shu bilan birga atrof-muhitning xavf va ekologik tanqisliklariga qarshi kurashuvchi iqtisodiyot" deb ta'riflanadi. Ushbu modelda iqtisodiy o'sish ekologik barqarorlik bilan uyg'unlashgan bo'lib, energetika, transport, sanoat, qishloq xo'jaligi, qurilish va chiqindilarni boshqarish sohalarida ekologik yondashuvni talab qiladi.

Yashil iqtisodiyot quyidagi asosiy tamoyillarga tayangan holda amalga oshiriladi:

- Past karbonli rivojlanish: Iqlim o'zgarishining salbiy oqibatlarini kamaytirish maqsadida issiqxona gazlari chiqindilarini qisqartirish.
- Qayta tiklanuvchi energiyadan foydalanish: Quyosh, shamol, biomassa va boshqa tabiiy manbalardan energiya olish orqali uglerod izini kamaytirish.
- Resurslardan samarali foydalanish: Suv, elektr energiyasi, yer va xomashyo kabi resurslardan tejankor va qayta ishlanuvchi usullar bilan foydalanish.
- Atrof-muhitni muhofaza qilish: Ekotizimlarni saqlash, biologik xilma-xillikni asrash va tabiiy resurslarni tiklash.
- Yashil ish o'rinlari yaratish: Ekologik toza texnologiyalar bilan bog'liq ishlarni rivojlantirish orqali bandlikni oshirish.

Dunyo miqyosida ko'plab davlatlar yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda sezilarli yutuqlarga erishgan. Masalan:

Germaniya energiya samaradorligini oshirish va qayta tiklanuvchi energiyaga o'tish sohasida yetakchi hisoblanadi.

Janubiy Koreya "Yashil Yuksalish strategiyasi" asosida iqtisodiy o'sishni ekologik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirgan.

Norvegiya ekologik transport, ayniqsa elektromobillarni ommalashtirishda dunyo bo'yicha oldingi o'rinlarda turadi.

Xitoy esa "yashil infratuzilma" va "toza texnologiyalar"ga katta investitsiyalar yo'naltirib, barqaror iqtisodiy modelga o'tishni boshlagan.

O'zbekiston Respublikasi ham so'nggi yillarda yashil iqtisodiyotga o'tish bo'yicha qator tashabbus va islohotlarni amalga oshirmoqda. 2019-yilda "Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi" qabul qilindi. Ushbu hujjatda quyidagi asosiy yo'nalish

Qishloq xo'jaligini barqarorlashtirish: Suv resurslaridan samarali foydalanish, tomchilatib sug'orish texnologiyalarini joriy etish, ekologik toza mahsulotlar yetishtirishga e'tibor kuchaymoqda.

Chiqindilarni boshqarish tizimini isloh qilish: Aholi punktlarida chiqindilarni ajratib to'plash, qayta ishlash va utilizatsiya qilish bo'yicha infratuzilma shakllanmoqda.

Transport sohasida ekologik islohotlar: Elektromobillar va gazda ishlovchi transport vositalarining ulushi ortib bormoqda. Yirik shaharlar uchun jamoat transportini ekologik jihatdan toza vositalar bilan ta'minlash rejalashtirilgan.

Qonunchilik bazasini mustahkamlash: "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar orqali yashil iqtisodiyot tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish boshlangan.

RESULTS (NATIJALAR)

Yashil iqtisodiyotga o'tish bilan O'zbekiston quyidagilarga erishishni ko'zlamoqda:

- Iqlim o'zgarishi ta'sirini yumshatish;
- Tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish;
- Yashil ish o'rinlarini yaratish orqali bandlikni kengaytirish;
- Atrof-muhit sifatini yaxshilash;
- Barqaror va raqobatbardosh iqtisodiy modelni shakllantirish.

O'zbekiston yashil iqtisodiyot yo'lida bir qator muammolarga duch kelmoqda:

Moliyaviy resurslar yetishmasligi: Yashil texnologiyalarni joriy etish katta investitsiyalarni talab qiladi.

Texnologik imkoniyatlarning cheklanganligi: Ko'plab ekologik toza texnologiyalar hali ommalashmagan yoki mavjud emas.

Aholining ekologik madaniyati pastligi: Yashil iste'mol, chiqindilarni ajratib tashlash, energiyani tejash madaniyati hali to'liq shakllanmagan.

Mutaxassislar yetishmovchiligi: Yashil iqtisodiyot sohasida malakali kadrlar tayyorlash zarurati mavjud.

Yashil iqtisodiyotga samarali o'tish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

1. Investitsiyalarni jalb qilishni kengaytirish: Yashil texnologiyalar va qayta tiklanuvchi energiya sohasiga xorijiy va mahalliy investitsiyalarni ko'paytirish uchun soliq imtiyozlari va subsidiyalar taqdim etilishi lozim.

2. Ekologik innovatsiyalarni rivojlantirish: Yashil texnologiyalar va ekologik toza ishlab chiqarish usullarini yaratish va joriy etish uchun ilmiy-tadqiqot institutlari va biznes strukturalari o'rtasida samarali hamkorlik yo'lga qo'yilishi kerak.

3. Ta'lim va ongini oshirish: Aholi orasida ekologik madaniyatni shakllantirish, maktab va oliy ta'lim muassasalarida yashil iqtisodiyot tamoyillari bo'yicha darsliklar va kurslarni keng joriy etish muhim.

4. Qonunchilikni takomillashtirish: Yashil iqtisodiyotga oid qonunlarni yanada mustahkamlash, ularning ijrosini ta'minlash va monitoring tizimini rivojlantirish zarur.

5. Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish: Barqaror rivojlanish maqsadida xalqaro tashkilotlar, donorlar va rivojlangan davlatlar bilan hamkorlikni kengaytirish, texnologiya transferi va moliyaviy yordam imkoniyatlarini kengaytirish muhim.

6. Jamiyatning faolligini oshirish: Mahalliy jamoalar va nodavlat tashkilotlarni yashil iqtisodiyot loyihalariga jalb etish orqali ekologik tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash lozim.

Yashil iqtisodiyot — bu nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilish, balki iqtisodiy o'sish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi kompleks strategik yo'nalishdir. XXI asrda global iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslarning kamayib borishi, havo va suv ifloslanishi kabi muammolar insoniyat oldiga iqtisodiy faoliyatni ekologik va ijtimoiy javobgarlik asosida tashkil etish zaruratini qo'ymoqda. Bu borada yashil iqtisodiyot konsepsiyasi eng maqbul va uzoq muddatli yechim sifatida e'tirof etilmoqda. Dunyo tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, yashil iqtisodiyotga o'tgan davlatlar nafaqat ekologik muammolarni yengillashtirishga, balki yangi iqtisodiy imkoniyatlar, investitsiyalar, texnologik yutuqlar va barqaror bandlik darajasini oshirishga ham erishgan. Bu jarayonda davlat siyosati, xususiy sektorning ishtiroki, fuqarolarning ekologik madaniyati va xalqaro hamkorlik muhim ahamiyatga ega.

DISCUSSION (MUHOKAMA)

O'zbekiston Respublikasi ham bu yo'nalishda muhim qadamlar tashlamoqda. Yashil energiya, chiqindilarni boshqarish, suv resurslaridan samarali foydalanish, ekologik toza transport kabi sohalarda boshlangan islohotlar kelajakda iqtisodiy rivojlanishning ekologik barqaror va innovatsion asosda kechishini ta'minlaydi. Shuningdek, ekologik ta'lim va ilmiy-tadqiqotlar, ijtimoiy axborot kampaniyalari orqali aholi ongini yuksaltirish bu yo'ldagi muhim ustunlardandir.

Shu boisdan, yashil iqtisodiyotga o'tishni nafaqat texnologik yoki iqtisodiy o'zgarish sifatida, balki jamiyatning fikrlash tarzini, madaniyatini va hayot tarzini tubdan yangilovchi jarayon deb baholash kerak. Kelajak avlodlar farovonligi, sog'lom muhit va barqaror taraqqiyot faqatgina hozirgi avlodning ongli, mas'uliyatli harakatlari bilan amalga oshadi.

Shuningdek, yashil iqtisodiyot faqat hukumat siyosati yoki yirik korxonalar harakati bilan cheklanib qolmasligi kerak. Har bir fuqaro ekologik ong va mas'uliyat bilan yashashni o'z hayot tarziga aylantirishi zarur. Oddiy insonning ham energiyani tejash, chiqindilarni ajratib

tashlash, jamoat transportidan foydalanish, ekologik toza mahsulotlarni xarid qilish kabi harakatlari umumiy maqsad sari muhim qadam bo'la oladi. Yashil iqtisodiyot konsepsiyasi bugungi global muammolarga javob bera oladigan yagona yo'l bo'lib, u iqtisodiy faoliyatni inson salomatligi, atrof-muhit va kelajak avlod manfaatlari bilan uyg'unlashtirishga intiladi. O'zbekistonning yashil iqtisodiyotga o'tishdagi qat'iy pozitsiyasi va izchil siyosati mamlakatning barqaror taraqqiyot yo'lida olg'a siljishiga zamin yaratmoqda.

Shunday qilib, yashil iqtisodiyot — bu hozirgi avlod uchun ijobiy iqtisodiy natijalar, kelgusi avlodlar uchun esa sog'lom va toza muhitni kafolatlaydigan strategik yondashuvdir. Uni amalga oshirishda davlat, biznes va fuqarolik jamiyati vakillari birgalikda harakat qilishi zarur. Faqat shunda biz haqiqiy barqaror rivojlanishga erisha olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. BMT Atrof-muhit dasturi (UNEP). "Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication." 2011.
2. OECD. "Green Growth and Sustainable Development." www.oecd.org
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida". 2019-yil, PF-5863-son.
4. Global Green Growth Institute (GGGI). "Green Growth Strategy for Uzbekistan." 2021.
5. Karabaev, Sh. (2020). "Yashil iqtisodiyot: nazariy asoslar va rivojlanish yo'nalishlari." Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali.
6. Mamatqulov, A. (2021). "Ekologik xavfsizlik va yashil iqtisodiyotni shakllantirish muammolari." Barqaror rivojlanish: nazariya va amaliyot.
7. World Bank. "Uzbekistan Country Climate and Development Report." 2022.
8. Xalqaro energiya agentligi (IEA). "Renewables 2023 – Analysis and Forecast."
9. Eshchanova, S. (2022). "O'zbekiston sharoitida yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari." Ekologiya va barqaror rivojlanish ilmiy jurnali.
10. Ministry of Ecology, Environmental Protection and Climate Change of Uzbekistan. Rasmiy hisobotlar va strategik hujjatlar.